

Արմեն ՆԱԽՇԶԱՐՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԵԼԼԵՆԻՍՏԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՉԱՆԻ ԳՈՒՆԱԶԱՐԴ ԽԵՑԵՂԵՆԻ ԿԵՆԴՐԱՆԱԿԱՆ ԶԱՐԴԱՊԱՏԿԵՐՆԵՐԸ

Հայաստանի հելլենիստական ժամանակաշրջանի գունագարդ խեցեղենի ուսումնասիրությունը, լինելով գիտականորեն հույժ կարևոր և անչափ հետաքրքիր, ի սկզբանե գրավել է ուսումնասիրողների մի ստվար խմբի ուշադրությունը: Հատկապես կարևորվել է հարցի ծագումնաբանական կողմը, որը ստացել է տարբեր մեկնաբանություններ: Չգալի աշխատանք է տարվել գունագարդ խեցեղենի առանձին ձևերի և զարդաձևերի ուսումնասիրման բնագավառում: Գունագարդ խեցեղենի զարդապատկերներն ըստ իրենց բնույթի կարելի է դասակարգել երեք հիմնական խմբերի՝ երկրաչափական, բուսական և կենդանական: Վերջինս գունագարդ խեցեղենի ուսումնասիրման բնագավառում ցարդ ներկայացվել է ընդհանուր – հատկանշական գծերով և առանձին ուսումնասիրման առարկա չի եղել՝ պայամանավորված նյութի սակավությամբ և մեծ մասամբ բեկորային վիճակով: Մինչ այժմ գիտական շրջանառության մեջ գունագարդ խեցեղենի կենդանական զարդապատկերների առկա հավաքածուն ներկայացվել է 12 օրինակով: Այս հոդվածում վերջինս հարստացվում է ևս 9 օրինակով*:

Հողվածի սահմաններում նպատակ է դրվում՝ ա) դասակարգել Հայաստանի հելլենիստական ժամանակաշրջանի գունագարդ խեցեղենի կենդանական զարդապատկերները, բ) դիտարկել դրանց գունագարդման առանձնահատկությունների, բուսական և երկրաչափական զարդապատկերների հետ փոխառնչությունները, գ) քննել Հայաստանի հարակից երկրների համաժամանակյա և համանման զարդապատկերների հետ առնչությունները, դ) պարզաբանել կենդանական զարդապատկերներով գունագարդ անոթների ֆունկցիոնալ նշանակությանը վերաբերող մի շարք հարցեր:

Զարդանոտիվների դասակարգման պարագայում հիմք է ընդունվել գունագարդ խեցեղենում բոչնակերպ և կենդանակերպ զարդապատկերների առկայությունը, որոնք ըստ հերթականության մտցվել են երկու առանձին դասերի մեջ: Միաժամանակ, այս երկու դասերի ներսում նկատվում են որոշակի տարբերություններ, որոնք ընդգրկվել են առանձին խմբերի մեջ: Իրենց հերթին՝ խմբերի մեջ ևս նկատվում են առանձին տարբերություններ, որոնք դասվել են առանձին տիպերի: Դասակարգումը կողավորվել է եռանիշ թվանշանային համակարգով: Լատինական թվանշաններով ներկայացված է զարդապատկերի դասը, արաբական թվանշաններով՝ հաջորդաբար խումբը և տիպը (դաս– խումբ–տիպ):

Թռչնակերպ զարդապատկերներն, իրենց տիպերով հանդերձ, բաժանվել են 3 առանձին խմբերի: Խումբ I–1–ի դասակարգման պարագայում հիմք է ընդունվել քննվող նյութերում կենաց ծառի կամ նմանատիպ զարդապատկերի առկայությունը: Վերջիններս թեմատիկ–հորինվածքային առումով որոշակիորեն աղերսվում են Մինգեչաուրի գունագարդ խեցեղենի համանման օրինակների հետ¹:

Տիպ I– 1– 1, տափաշիչ,² (աղյուսակ I, նկ. 8-9): Հայտնաբերվել է Օշականի # 15 քարարկղային դամբարանից: Չափերը՝ 27.6 x 22 սմ: Տափաշիչի դեղին, խնամքով կոկված, վիայլեցված մակերեսը երկու կողմից նկարագարոված է կարմիր և մուգ շագանակագույն ներկերով: Մի կողմում պատկերված են 3 համակենտրոն շրջաններ՝ ներգծ-

* Շիրակի երկրագիտական թանգարանում պահվում են 2 գունագարդ անոթներ, որոնցից մեկը Կառնուտից է (այժմ զարդապատկերով կրատերիսկ) իսկ մյուսը՝ Բենիամինից (թռչնի և կենդանու զարդապատկերներով տափաշիչ): Վերոհիշյալ նյութերը պատրաստվում են հրատարակության, ուստի վերջիններիս քննությանը սույն հոդվածում չենք անդրադարձել:
1 С. К а з и е в, Археологические раскопки в Мингечауре: Альбом кувшинных погребений, Баку, 1960, табл. VII, 1, IX, 1; Н. Рзаев, Художественная керамика Кавказской Албании, Баку, 1964, рис. 80, 81, 82, 85, 86.
2 С. Е с а я н, А. К а л а н т а р я н, Ошакан I, Ер., 1988, стр. 61, табл. XLIII, 1, 2.

ված նույն գույնի 3-4 քառակուսիներով, որոնց կենտրոնում պատկերված է երկար վզով, հատակ արտահայտված աչքով, կեռ կտուցով, փետրավոր պոչով թռչուն: Թռչնի մոտ պատկերված է նետով խոցված սիրտ, որի ծայրը ավարտվում է օղակաձև ելուստով: Անոթի հակառակ կողմում նույն գույներով պատկերված են չորս համակենտրոն շրջաններ, որոնց կենտրոնում նկարված է կենաց ծառ, իսկ նրա աջ և ձախ կողմերում՝ գլուխները ներքև կախած թռչուններ: Թվագրվում է Ջ.ժ.ա. II-I դդ.³:

Տիպ I- 1-2, Արմավիր (աղյուսակ I, նկ. 3)⁴: Կիսագնդաձև, փոքր-ինչ հաստապատ, մոխրագույն միջնաշերտով, թասի բեկոր է: Բաց դարչնագույն մակերեսը գունազարդված է սև և կարմիր գույներով: Կենտրոնում՝ եռանկյունաձև պատկերի զազաթին, նկարված է օձ կամ ճյուղ հիշեցնող զարդապատկեր: Վերջինիս աջ և ձախ կողմերում թռչուններ են: Մեկը խիստ ոճավորված, մյուսը՝ հավանաբար, բաղ է: Շուրթը եզերված է սև և կարմիր գույներով արված գոտիանման և ալիքաձև զարդապատկերներով:

Կիսագնդաձև գունազարդ թասերը հանդես են գալիս դեռևս Ջ.ժ.ա. III դ. և հարատևում մինչև Ջ.ժ.ա. I դ. ներառյալ: Սրանց լայն տարածման ժամանակաշրջանը համընկնում է Ջ.ժ.ա. II-I դդ. հետ: Եթե առավել վաղ օրինակների համար (Ջ.ժ.ա. III-III դ.) հատուկ է պատերի զանգվածեղությունը և վատ թրծված թուխ միջնաշերտի առկայությունը,⁵ ապա Ջ.ժ.ա. II-I դդ. օրինակների համար (Արտաշատ⁶, Բենիամին⁷) հատուկ է պատերի բարակությունը և լավ թրծվածությունը, ինչպես նաև ներքին և արտաքին բազմերանգ գունազարդումը: Ելնելով Արմավիրի կիսագնդաձև թասի պատերի զանգվածեղությունից, ինչպես նաև վատ թրծված թուխ միջնաշերտի առկայությունից, գունազարդման ձևից, հարդարանքից ու մշակումից՝ վերջինս կարելի է թվագրել Ջ.ժ.ա. III-II դարերով:

Տիպ I-1-3, Բենիամին⁸, (Աղյուսակ I, նկ.4) Կիսագնդաձև թասի բեկոր: Բեկորի կարմիր փայլեցված մակերեսը գունազարդված է սևով: Կենաց ծառ հիշեցնող զարդապատկերի աջ և ձախ կողմերում պատկերված են երկար վզով, փետրավոր պոչով թռչուններ՝ հավանաբար կարապներ: Թռչուններից մեկը դեմքով ուղղված է դեպի կենաց ծառը, իսկ մյուսը՝ դեմքով դեպի աջ: Թվագրվում է Ջ.ժ.ա. I դ.⁹:

Խումբ I - 2 - ի դասակարգման պարագայում հիմք է ընդունվել քննվող նյութերում թռչներամի հորինվածքի առկայությունը: Թռչներամի հորինվածքը հանդիպում է թե՛ փակ, թե՛ բաց տիպի անոթներում՝ գոտևորելով վերջիններիս տարբեր մասերը: Վերոհիշյալ հորինվածքը հանդիպում է ուշ փոյուզիական (Ջ.ժ.ա. VI-V դդ.)¹⁰, ինչպես նաև վերջինիցս մեծապես ազդված Սամաղոյի¹¹ (Վրաստան, Ջ.ժ.ա. III-II դդ.) գունազարդ խեցեղենում: Ավելացնենք, որ թռչներամի հորինվածքը (հիմնականում ջրային թռչուններ) Հայկական լեռնաշխարհում հայտնի է դեռևս միջինբրոնզիդարյան խեցեղենից: Քննվող նյութերից մի քանիսը թե՛ թեմատիկ - հորինվածքային առումով, թե՛ զարդապատկերների պատկերազրույթյան առանձնահատկություններով, զարմանալիորեն աղերսվում են վերջիններիս հետ:

Տիպ I- 2- 1, տափաշշի բեկոր, Դ-վին (աղյուսակ I, նկ.2)¹² Դեղնավուն մակերեսի վրա՝ դարչնագույն և շագանակագույն կամարների միջև, նույն գույներով պատկերված են թռչուններ: Թվագրվում է Ջ.ժ.ա. II-I դդ.: Թեմատիկ - հորինվածքային առումով (կամարների միջև պատկերված թռչնազարդը), ինչպես նաև թռչնազարդի, կա-

³ С. Е с а я н, А. К а л а н т а р я н, *Նշվ. աշխ., նույնը*:

⁴ Գ. Տ ի ր ա ղ յ ա ն, *Արմավիրի 1973թ. պեղումների նյութերից, ՊԲՀ, 1974, 3, նկ. 3*:

⁵ Գ. Դ ր ա զ յ ա ն, *Древнеармянская керамика из раскопок Армавира, ИФЖ, 1971, 1, стр. 225*.

⁶ Ժ. Խ ա չ ա տ ր յ ա ն, *Արտաշատ II, Եր., 1981, էջ 99-100*:

⁷ Հ. Խ ա չ ա տ ր յ ա ն, *Բենիամինի անտիկ դաստակերտի հեղինատական ժամանակաշրջանի ճարտարապետությունը (մասն II). ՇՀՀ կենտրոնի Գիտական աշխատություններ, հ.3, Գ-յումբի, 2000, էջ 33-35*:

⁸ Նշվ. աշխ., (մասն I), Գ-յումբի, 1999, հ. 2, էջ 56, նկ. 9 (3,4):

⁹ Նույնը:

¹⁰ Prayon Friedhelm, *Phrygische Plastik, Tubingen, 1987, d. Keramik Kunsthandel*.

¹¹ Ю. Г а г о ш у г з е, *Самагло I, Тбилиси, 1982, стр. 75*.

¹² Գ. Ջ ճ ա ղ յ ա ն, *Դ-վինը անտիկ դարաշրջանում, Եր., 1991, էջ 49, տխտ. XIII, 4*:

մարների պատկերագրության առանձնահատկություններով հիշեցնում է Վանի քանդարանում պահվող միջինբրոնզիդարյան գունազարդ քրեղանի զարդապատկերները¹³։

Տիպ 1–2–2, Օյնոխոյա, Թուփրաք – Կալե, (աղյուսակ I, նկ.10)¹⁴ Անոթը բոլորված է զուգահեռ գոտիներով և վերջիններիս մեջ պատկերված ջրային թռչունների զարդապատկերներով։ Չևաբանորեն, աղերսվում է Գեղաղիի IV–III դդ. թվագրվող համանման անոթի հետ¹⁵։ Թեմատիկ – հորինվածքային առումով (իրանը բոլորող գուգահեռ գոտիների մեջ պատկերված ջրային թռչուններ), ինչպես նաև զարդապատկերների կատարողական առանձնահատկություններով դարձյալ հիշեցնում է միջին բրոնզի դարաշրջանի կարմիր – վանքյան տիպի գունազարդ խեցեղենի կճուճներից մեկի զարդապատկերները¹⁶։

Տիպ I–2–3, Գառնի (աղյուսակ I, նկ.11)։¹⁷ Չևը դժվարությամբ է վերականգնվում։ Պահպանվել են բարակ պատերով անոթի վզի և ուսամասի հատվածները։ Բեկորը թերևս փակ անոթի է պատկանել (պոլիկ կամ փոքր կճուճ)։ Պատրաստված է լավ հունցված, փոքր-ինչ ավազախառնուրդով կավից։ Կարմիր փայլեցված մակերեսը գունազարդված է վիզը ուսից բաժանող զույգ ալիքաձև գծերով։ Գծերից ներքև, նույն գույներով պատկերված է երկար վզով, կետանշանով արտահայտված աչքով, կլոր քթով թռչուն՝ հավանաբար բադ։ Մնացած մասը չի պահպանվել։ Թվագրվում է Ք.ժ.ա. II–I դդ.։ Դիշտ է, անոթը բեկորային է, բայց կարելի է ենթադրել, որ գոտերով է եղել թռչներամի հորինվածքով։ Թեմատիկ – հորինվածքային առումով (ջրային թռչուն, ինչպես նաև ալիքաձև զարդապատկերներ) աղերսվում է Վանում պահվող միջինբրոնզիդարյան գունազարդ խեցեղենի կճուճներից մեկի զարդապատկերների հետ¹⁸։

Տիպ I–2–4, տափաշիշ, (աղյուսակ I, նկ.7)¹⁹ Հայտնաբերվել է Եր.Լալայանի կողմից պեղված Նախիջևանի Բյուլթեփեի վերին շերտի դամբարանից։ Այն փոքր է, մի կողմը՝ ուռուցիկ, մյուսը՝ տափակ (չափերը՝ 18 x 20 սմ)։ Ուռուցիկ մասի վրա սրճագույն, վեցանկյունի մի աստղ է պատկերված։ Աստղը եզերված է 3 զուգահեռ գծերով, մեջտեղինը՝ սրճագույն, դրսիցները՝ մոխրագույն։ Սրճագույն նեղ մի գոտի անցնում է անոթի ամենալայն մասով, կանթերի վրայով, շրթերի տակով և վրայով։ Գունազարդումը կատարված է դեղին ֆոնի վրա։ Աստղազարդի առումով վերջինս բաղդատվում է Արտաշատի Ք.ժ.ա. II – I դդ. թվագրվող տափաշի աստղազարդին²⁰, իսկ թռչնազարդի առումով՝ նույն Արտաշատի Ք.ժ.ա. I դ. թվագրվող պնակի պսակի զարդապատկերների հետ։ Բ.Կուֆտիցի բերած զուգահեռները պատահական և ոչ համոզիչ համարելով՝ Գ.Տիրացյանը նշում է. «Տափաշի թռչունները հեռավոր կերպով հիշեցնում են Սուգա (Շոշ) քաղաքի 7–6-րդ դդ. գունազարդ խեցեղենի նույնանման մոտիվները, իսկ գունազարդ աստղը՝ Ք.ժ.ա.4–2 դդ. թվագրվող Խորեզմում պեղված մի տափաշի ռելիեֆ գծերով արված վեցանկյուն աստղը»²¹։ Բյուլթեփեի տափաշի արտաշատյան Ք.ժ.ա. II –

¹³ A. Çilingiroğlu, Van Gölm, Ö, II, binyıl çanak çömleği, Ege Universitesi, Arkeoloji Dergisi II, 1994, 1-31.

¹⁴ C. Lehmann-Haupt, Materialien zur älteren Geschichte Armeniens and Mesopotamiens, Göttingen, 1907, Taf. VIII, 1.

¹⁵ Г. Т у р а ц я н, Культура древней Армении, Ер., 1988, стр. 123; Ժ. Խաչատրյան, Հայաստանում հայտնաբերված գունազարդ մի քանի նմուշներ, ՊԲՀ, Եր., 1966, I, տխտ. I/2:

¹⁶ A. Simonián, Pasteurs et chefs de guerre au Bronze Moyen (XXIII – XXII siècles au. J.C.) Arménie; Tresors de l' Arménie ancienne, des origines au IVe siècle, Paris: 54-69, fig. 124.

¹⁷ Կոլեկցիոն համարը՝ 2282149:

¹⁸ A. Çilingiroğlu, The second millenium painted pottery tradition of the Van Lake Basin, Anatolien studios, XXXIV, 1984, p. 129-140.

¹⁹ Д. К у ф т у м, Урартский колумбарий у подошвы Арарата у куроараксинский энеолит, ВМГ, XIII–B, Тбилиси, 1944, стр. 95–96, рuc. 52.

²⁰ Z. K h a c h a t r i a n, Artaxata Capitale dell' Armenia Antica (II sec. A.C.-IV sec D.C.), Ai piedi dell' Ararat, Artaxata El' Armenia Ellenistico-Romana, a cura di A. Jnvernizzi. Torino, 1998, p. 124, fig. 35.

²¹ Գ. Տիրացյան, Հին հայկական գունազարդ խեցեղեն, ԼՀԳ, Եր., 1970, էջ 79, ծանոթ. 43–44:

Իդր. քվադրվող գուգահեռների և գունազարդման առանձնահատկություններից ելնելով՝ վերջինս կարելի է քվադրել Ք. ծ. ա. II – I դդ.:

Տիպ I–2–5 (աղյուսակ I, նկ.12) Արտաշատի VII թղ բլուր²², 8-B քառ. խոր.՝ 1մ: Դարչնագույն, նրբալենցի փոքր պնակի բեկոր է: Ունի դուրս լայնացող, քիչ կլորավուն պսակ, ներճկված, շեշտված անցումով վիզ: Մակերեսը պատած է դարչնագույն անգորով և թեթև փայլեցված է: Պսակի վրա կարմիրով թռչներամ է պատկերված: Թվագրվում է Ք.ծ.ա. I դ.: Պնակի թռչունների զարդապատկերները, ինչպես վերը նշեցինք, մնանվում են Քյուլթեփեի տափաշշի զարդապատկերներին:

Տիպ I–2–6, Բուդղաշեն (Շիրակ) (աղյուսակ I, նկ.5)²³ Կիսազնդաձև քաս: Մակերեսը դրսից պատված է կարմիր, իսկ ներսից՝ դարչնագույն անգորով: Ներսի դարչնագույն մակերեսը գունազարդված է սևով: Չափերը՝ բարձր. 7.9 սմ, տրամ.՝ 14.6 սմ: Պատերը զարդարված են միայնակ գուգահեռ թռչունների երկու շարք երանով: Հատակի ոճավորված պատկերների միացությունից սրանց միջև ընկած դարչնագույն տարածքը ստացել է աստղազարդի տեսք: Թվագրվում է Ք.ծ.ա. II – I դդ.²⁴ Թեմատիկ-հորինվածքային առումով աղերսվում է Ք.ծ.ա. V–IIդդ. քվադրվող Իրանի «արդաբիլյան» ոճի քասերի զարդապատկերների հետ: Կարելի է քվադրել Ք.ծ.ա. II – I դդ.²⁵:

Տիպ I–2–7, Արմավիր, (աղյուսակ I, նկ.1)²⁶ Տափակ ճստուկով կիսազնդաձև, գլանաձև ծորակով քաս է: Չափերը՝ բարձր. 9 սմ, պսակի տրամ. 15 սմ, ծորակի պսակաձևված մասի երկարությունը՝ 5.5 սմ: Բաց դարչնագույն, լավ փայլեցված մակերեսը դրսից գունազարդված է սև և կարմիր ալիքաձև, շրթայաձև, գոտիանման և թռչնակերպ զարդապատկերներով: Թռչունները պատկերված են գծային եղանակով: Կտուցները տրված են գծերով, աչքերը՝ կետանշաններով: Թռչուններից մեկի աչքը ունի հարցական նշանի ձև: Ելնելով վերոհիշյալ կիսազնդաձև քասի մնամատիկ և համաժամանակյա գուգահեռներից՝ այն կարելի է քվադրել Ք.ծ.ա. II – I դդ.²⁷:

Խումբ I–3 – ի դասակարգման պարազայում հիմք է ընդունվել սրանց մեջ առանձին թռչնազարդի առկայությունը:

Տիպ I–3–1 – ի մեջ (աղյուսակ I, նկ.8) ներառված է Օշականի թռչնազարդ տափաշշի հակառակ երեսի առանձին թռչնազարդը: Տիպ I–2 – ի մեջ՝ Արտաշատի թռչնազարդ տափաշշի բեկորը (աղյուսակ I, նկ.6)²⁸, որ պատահական գտածո է: Բեկորի մուգ սպիտակավուն մակերեսը գունազարդված է սև և կարմիր գույներով: Մակերեսը ունի թեթև փայլեցման հետքեր: Պահպանված մասի կենտրոնում սև և կարմիր գույներով պատկերված է կենդանու մարմին հիշեցնող իրանով, երկար, փոքր – ինչ կորացած վզով, հստակ արտահայտված աչքով, բաց կտուցով, ծալված ոտքերով, երեք գծերով արտահայտված մագիլներով ոճավորված թռչուն: Պատկերը վերարտադրված է գծային եղանակով: Իրանի մի մասը և կրծքավանդակը ընդգծող սրտաձև՝ դեպի վիզ ուղղված զարդապատկերը գունազարդված է կարմիրով, իսկ սրանց միջև ընկած սահմանում մուգ սպիտակավուն ֆոնը չի գունազարդվել: Վիզը գունազարդված է սևով, գլուխը և կտուցը վերարտադրված են գծային եղանակով, աչքն ընդգծված է սև կետանշանով: Ոտքերը ամբողջովին սև են: Պատկերը վերևից և ներքևից զարդարված է կարմիրի և սև համակենտրոն շրջանների հետքեր հիշեցնող, վերջիններիս մեջ ներգծված, անփութորեն արված զիզագաձև և ալիքաձև զարդապատկերներով: Ելնելով

²² Կովեկցիոն համարը՝ 26173:

²³ Ե. Բ ա յ բ ո յ ա ն, Հայաստանի գունազարդ կերամիկայի պոքրիները, ՀՍՍՀ պատմության և գրականության ինստիտուտ, «Տեղեկագիր», II, Եր., 1973, էջ 191-192: А. Мартыросян, Аргументы и факты, Ер., 1974, р. 27.

²⁴ F. Ter-Martirosyan, *Coup à décor peint*, p. 212, 193; *Armenie; Tresors de l' Arménie ancienne des origines au IVe siècle*, Paris, 1994.

²⁵ E. Hertnk, *Jainted pottery of the Ardabil style in Azerbaibjan (Iran)*, “Iranica Anitidva, Vol, XIII, E. J.” Brill, heiden, 1978, p. p. 75-92; Նույնի՝ *La ceramique un Iran pendent la periode parthe*, 1983, *Gent*, p. 124-143, Fig. 20, 1, 2, 3, 4; Г. Нариманшвили, *Керамика Кармли*, V–I вв. До н. э., Тбилиси, 1991, с. 74.

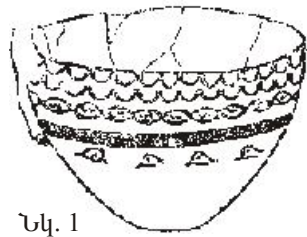
²⁶ Գ. Տ ի բ ա յ ա ն, Արմավիրի պեղումները, ԼՀԳ, Եր., 1974, 12, նկ. 3 գ:

²⁷ Ժ. Խ ա չ ա տ բ յ ա ն, Արտաշատ II, Եր., 1981, էջ 99-100:

²⁸ Կովեկցիոն համարը՝ 296712:

բեկորի մակերեսի մշակման, հարդարման և գունագարդման առանձնահատկություններից՝ վերջինս կարելի է թվագրել Ք.ծ.ա. I դարով: Քննվող նյութերը թռչունների պատկերագրությամբ (գծային եղանակ), ինչպես նաև սրտաձև զարդապատկերներով, միմյանց հետ որոշակիորեն աղերսվում են:

Տախտակ 1

Նկ. 1

Նկ. 2

Նկ. 3

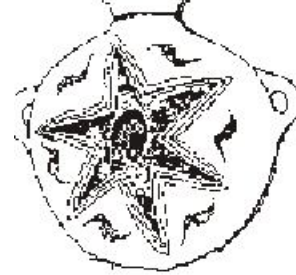
Նկ. 4

Նկ. 5

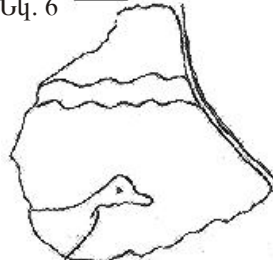
Նկ. 6

Նկ. 7

Նկ. 8

Նկ. 10

Նկ. 9

Նկ. 11

Կենդանակերպ զարդապատկերները, իրենց տիպերով հանդերձ բաժանվել են 6 առանձին խմբերի: Խումբ II-1-ի մեջ ներառված են Արմավիրի²⁹ և Արտաշատի եղջերվի զարդապատկերներով գունագարդ կարասների բեկորները: Հայկական լեռնաշխարհում եղջերվի պատկերման ավանդույթները գալիս են ժայռապատկերներից³⁰,

²⁹ Д. А р а к е л я н, О некоторых результатах археологического изучения гревнего Армавира, ИФЖ, 1969, 4, стр. 44-60, табл. IV, I.

³⁰ Հ. Մ ա ռ ի թ ո ս յ ա ն, Ռ. Ի ս ր ա յ ե լ յ ա ն, Գեղամա լեռների ժայռապատկերները, Եր., 1971, նկ. 1, 193-1:

միջինբրոնզիդարյան խեցեղենից³¹ և շարունակվում մինչև միջնադար: Ստորև նկարագրվող զարդապատկերներից մեկը՝ տիպ II-1-1 (Արմավիր) պատկերագրության գծային եղանակով մոտավոր կերպով հիշեցնում է Արմավիրի՝ Ք.ծ.ա.VI-IV դդ., թվագրվող խնկամանի եղջերուների փորագիր զարդապատկերները³², ինչպես նաև՝ ուշ փոյուզիական (VI-VIII դդ.)³³, Սամադրոյի (Վրաստան)³⁴ գունազարդ խեցեղենի զարդապատկերները, իսկ տիպ II-1-2-ի եղջերվի զարդապատկերը՝ Մինգեչաուրի գունազարդ խեցեղենի համանման օրինակները³⁵:

Տիպ II-1-1, կարասի բեկոր, Արմավիր (աղյուսակ II, նկ.6)³⁶ Պատրաստված է լավ հունցված, քիչ ավազախառնուրդով կավից: Բեկորի բաց դարչնագույն անգորով պատած մակերեսին կարմիրով պատկերված է եղջերվի զարդապատկեր: Պատկերը վերարտադրված է գծային եղանակով: Կենդանու անատոմիական մանրամասները չեն տրված: Մակերեսը ունի թույլ փայլեցման հետքեր: Ելնելով բեկորի մշակման առանձնահատկություններից՝ վերջինս կարելի է թվագրել Ք.ծ.ա. I դ.:

Տիպ II-1-2, կարասի բեկոր, Արտաշատ 18c քառակուսի, խոր՝ 30 սմ, (աղյուսակ II, նկ.1)³⁷ Պատրաստված է լավ հունցված, քիչ ավազախառնուրդով կավից: Բեկորի մարմնագույն անգորով պատած մակերեսը գունազարդված է սևով և կարմիրով: Պահպանվել են կենդանու (հավանաբար եղջերու) իրանի մի մասի և երկու ոտքերի հատվածները: Կենդանու ոտքերի տակ սև և կարմիր գույներով պատկերված են շեղանկյունազարդ, թեք եռանկյունիներ: Թվագրվում է Ք.ծ.ա. I դ.:

Խումբ II-2-ի մեջ ներառված են Բենիամինի այծերի զարդապատկերներով գունազարդ թասի³⁸, ինչպես նաև Արտաշատի խիստ ոճավորված կենդանու զարդապատկերով տափաշշի³⁹ և այծի զարդապատկերով ծորակավոր անոթի⁴⁰ բեկորները: Պատկերագրության առանձնահատկություններով սրանք մտնում են Գեղամա լեռների ժայռապատկերներին:

Տիպ II-2-1, կիսագնդաձև թասի բեկոր, Բենիամին (աղյուսակ II, նկ.8) Բեկորի կարմիր անգորով պատած մակերեսին սև գույնով պատկերված են այծի զարդապատկերներ: Թվագրվում է Ք.ծ.ա. I դ.: Վերը նկարագրված այծերից մեկի եղջյուրը հակված է դեպի իրանը: Հանդիպում են նաև Գեղամա լեռների ժայռապատկերներում⁴¹:

Տիպ II-2-2, ծորակավոր անոթի բեկոր, Արտաշատի VII-րդ բլուր, 1-ի a քառակուսի, խոր՝ 10 սմ: Պահպանվել է անոթի վերին կեսը: Պատրաստված է լավ հունցված, քիչ ավազախառնուրդով կավից: Անոթի դարչնագույն անգորով պատած մակերեսը գունազարդված է կարմիրով: Վերջինս գոտեզարդով բաժանված է երկու մասի: Իրանի վերին հատվածում պատկերված են ծաղկաշղթայաձև, ալիքաձև և շղթայաձև զարդապատկերներ, իսկ ստորին մասում՝ պատկերված է աստիճանաձև եղջյուրներով, փոքրինչ ոճավորված այծի զարդապատկեր: Կանթը զարդարված է կարմիր ժապավեններով: Մակերեսը թեթև փայլեցված է: Թվագրվում է Ք.ծ.ա. I դ.: Վերը նկարագրված աստիճանաձև եղջյուրներով այծի զարդապատկերը, զարմանալիորեն, կրկնում է Գեղամա լեռների համանման ժայռապատկերները⁴²:

Տիպ II-2-3, տափաշշի բեկորներ, Արտաշատի I բլուր, 5a քառակուսի, խոր՝ 90 սմ: Պատրաստված է լավ հունցված, փոքր-ինչ ավազախառնուրդով կավից: Մակերեսը

³¹ Ա. Ք ա լ ա ն թ ա թ յ ա ն, Ժ. Խ ա չ ա տ թ յ ա ն, Հնագիտական հազվագյուտ հայտնագործություններ Սևանի ավազանից, ԼՀԳ, Եր., 1969, 4, էջ 75-77:

³² Ի. Կ ա թ ա պ է տ յ ա ն, Արմավիրի խեցեղործության մի նոր տարատեսակ, ԼՀԳ, Եր., 1973, N11, էջ 71, նկ. II, նկ. III, 3:

³³ Prayon Friedhelm, Phrygische Plastik, Tubingen, 1987, d. Keramik Kunsthandel.

³⁴ Ю. Г а г о ш у г з е, С а м а г л о I, Т б у л у с у, 1982, с т р. 75.

³⁵ Н. Р з а е в, ն շ վ. ա շ խ, տ ա ճ լ. VI, ս ս. 83, 84.

³⁶ Ա. Р а к е л я н, ն շ վ. ա շ խ, տ ա ճ լ. IV, 5

³⁷ Կոլեկցիոն համարը՝ 1972137:

³⁸ Հ. Խ ա չ ա տ թ յ ա ն, ն շ վ. ա շ խ, է ջ 56, ն կ. .9/2:

³⁹ Կոլեկցիոն համարը՝ 19721176:

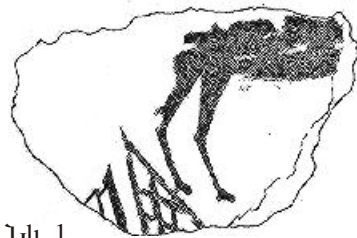
⁴⁰ Կոլեկցիոն համարը՝ 197315:

⁴¹ Հ. Մ ա թ ա ի թ ո ս յ ա ն, Գեղամա լեռների ժայռապատկերները, Եր., 1981, էջ 121, տխտ. XI:

⁴² Նույնը:

պատված է բաց դարչնագույն անգորով: Գունազարդումը կատարվել է կարմիրով և շագանակագույնով:

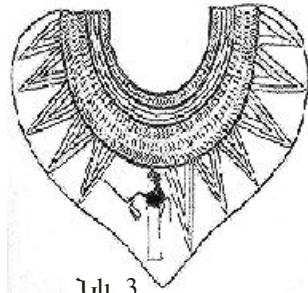
Տախտակ 2

Նկ. 1

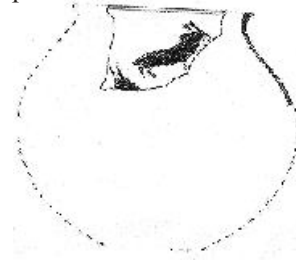
Նկ. 2

Նկ. 3

Նկ. 10

Նկ. 4

Նկ. 5

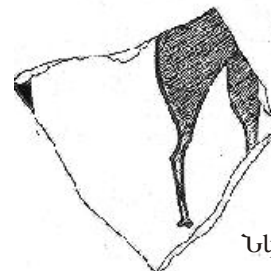
Նկ. 6

Նկ. 7

Նկ. 8

Նկ. 9

Բեկորներից մեկի վրա պահպանվել են համակենտրոն շրջանների հետքեր, իսկ մյուսի վրա պատկերված է երկար վզով, հստակ արտահայտված աչքով, կեռ, թռչնի կտուց հիշեցնող քթով, խիստ ոճավորված կենդանի: Իրանի մասը չի պահպանվել: Կենդանին պատկերված է գծային եղանակով: Վիզը հորիզոնական գծով բաժանված է երկու մասի: Ստորին մասը զարդարված է եղևնազարդ հիշեցնող զարդապատկերով, իսկ վերինը՝ միմյանց հաջորդող թեք գծերով: Գլուխը մասամբ է գունազարդվել: Աչքը պատկերված է դարչնագույն կիսաշրջանի մեջ ներառված կարմիր կետանշանով: Քթի պահպանված մասը հուշում է, որ վերջինս պատկերված է եղել գծային եղանակով:

Եղջյուրները աստիճանաձև են և հիշեցնում են Գեղամա լեռների այծերի համանման ժայռապատկերները: Թվագրվում է Զ.ծ.ա. I դ.:

Տիպ II-3-1, Օյնոխոյա, Պատնոց (աղյուսակ II, նկ.2)⁴³ Պահվում է Ադանայի թանգարանում: Հավանաբար բերվել է Պատնոցից: Տափակ նստուկով, ուռուցիկ, ձրգված իրանով, գլանաձև վզով, երեքնուկաձև պսակով (ծորակի մասը կլորավուն), պսակից ներքև սկավոդ և ուսերին միացող, ստորին մասում փոքր-ինչ ակոսված, տափակ կանթով օյնոխոյա է: Չափերը՝ բարձր. 32 սմ, տրամ. 24.5 սմ, նստուկի տրամ. 11 սմ: Ունի բաց դարչնագույն փայլեցված մակերես: Անոթի վերին մասը բոլորված է 4 մուգ դարչնագույն զուգահեռ գոտիներով, որոնցից վերին երկուսի մեջ կան երկշեղ գծեր, միջին երկուսի մեջ՝ իրար զուգահեռ ալիքաձև գծեր, ստորին երկուսի մեջ՝ շղթայաձև զարդապատկերներ: Անոթի կենտրոնում՝ սև ֆոնի վրա, մուգ դարչնագույնով նկարված է շարժման մեջ գտնվող, դեպի աջ ուղղված, ոտքերը առաջ պարզած առյուծի պատկեր: Առյուծի աջ և ձախ կողմերում պատկերված են երեքական եռանկյունիներ, որոնցից ամեն մեկի մեջ ներգծված են սևով և դարչնագույնով արված եռանկյունիներ:

Հայկական լեռնաշխարհում առյուծի զարդապատկերներ հանդիպում են միջին բրոնզի դարաշրջանում (ոսկե գավաթ, Կիրովական)⁴⁴, ուրարտական որմնանկարներում⁴⁵: Հենց նույն Պատնոցի հետուրարտական շերտից (թվագրվում է վաղ հայկական կամ հելլենիստական ժամանակաշրջանով) հայտնաբերվել է առյուծի պատկերով գունազարդ կենդանակերպ անոթ⁴⁶: Պատնոցի օյնոխոյայի զարդապատկերը աղերս ունի զարգացած փռյուզիական ոճի անոթներից մեկում պատկերված առյուծի զարդապատկերի հետ⁴⁷:

Տիպ II-4-1, Օյնոխոյա, Պատնոց, (աղյուսակ II, նկ.3) Պահվում է Ադանայի թանգարանում: Հավանաբար բերվել է Պատնոցից⁴⁸: Տափակ նստուկով, գլանաձև վզով, ուռուցիկ, ձրգված իրանով, երեքնուկաձև պսակով (ծորակի մասը կլորավուն), պսակից սկավոդ և ուսերին միացող, ստորին մասում փոքր - ինչ ակոսված, տափակ կանթով օյնոխոյա է: Անոթի վիզը՝ բաց դեղնավուն իրար զուգահեռ գոտիներով, որոնցից վերին երկուսի մեջ՝ սևով ներգծված են երկշեղ գծեր, միջին երկուսի մեջ՝ զուգահեռ ալիքաձև գծեր, իսկ ստորին երկուսի մեջ արաբական երեք թվանշանը հիշեցնող, հավանաբար թռչներամ խորհրդանշող, իրար զուգահեռ երեք շարք զարդապատկերներով: Դրանցից մեկը կարմիր է, իսկ մյուսները՝ սև: Անոթի կենտրոնում կարմիր գույնով նկարված է գլանաձև պատվանդանին երկայնակի նստած քարայծի պատկեր: Վերջինիս կողքին պատկերված է բուսազարդ: Քարայծի աջ և ձախ կողմերում պատկերված են գազաթները դեպի ներքև ուղղած եռանկյունիներ: Հրատարակող հնագետի կարծիքով, վերոհիշյալ օյնոխոյաները համարվում են ուրարտական: Սակայն, սրանք, իրենց ձևաբանական որոշ առանձնահատկություններով տարբերվում են ուրարտական նմանատիպ անոթներից: Օյնոխոյաների կլորավուն ծորակները Գ.Տիրացյանի կարծիքով հիշեցնում են վերջիններիս հունական նախատիպերը,⁴⁹ իսկ իրանի ձգվածությամբ ավելի շատ նմանվում են վաղ հայկական ձևերին: Ինչ վերաբերում է օյնոխոյաների գունազարդմանը, ապա պետք է նշել, որ մինչ այժմ ուրարտական գունազարդ խեցեղենի գոյության հարցը մնում է չպարզված: Ուսումնասիրողների մի մասի կարծիքով վերջինիս գոյության շրջանը համընկնում է ուրարտական պետության կազմավորման փուլի հետ, իսկ հաջորդ շրջանում այս տարածաշրջանի համար բնորոշ է կարմիր փայլեցված

⁴³ O. T a s y ü r e k, *Urartian Polychrome pottesy in the Adana Regoinal Museum, Turk Arkeoloji Desgisi XXVI 1, 1977, p. 182-183.*

⁴⁴ A. M a r t u r o c y a n, *Армения в эпоху бронзы и раннего железа, Ер., 1964, рис.*

⁴⁵ Կ. Հ ն վ հ ա ն ն ի ս յ ա ն, *Էրեբունիի որմնանկարները, Եր., 1975, աղ. 45:*

⁴⁶ Б. Т у р а ц я н, *Новые археологические материалы послеурартского времени на территории западной Армении (Турция) и их место в истории древнеармянской культуры, Древний Восток, Ер., 1976, 2, стр. 148.*

⁴⁷ E. A k u r g a l, *Die Kunst anatoliens, von Homer bis Alexander, Berlin, 1960, p. 83, 84 pl. 50*

⁴⁸ O. T a ջ y r e k, *նշվ. աշխ., էջ 182. նկ. 2:*

⁴⁹ Գ. Տ ի ր ա ց յ ա ն, *Արմավիրի պեղումները, ԼՀԳ, Եր., 1974, 12, էջ 61:*

խեցեղենը⁵⁰: Մյուսների կարծիքով գունազարդ խեցեղենը շարունակում է իր գոյությունը նաև ուշ ուրարտական ժամանակաշրջանում: Այս ենթադրության հիմնական կովանը Կարմիր բլուրում հայտնաբերված գունազարդ ասկն է⁵¹, սակայն վերջինս հավանաբար փռուցիական ներմուծման արդյունք է⁵²: Վերոհիշյալ տարակարծությունների հիմնական պատճառը Վանա լճի ավազանի հնագիտական հուշարձանների շերտագրական իրավիճակն է և պակաս ուսումնասիրված լինելը: Այստեղ գունազարդ խեցեղենը շերտագրորեն նախորդում է կարմիր փայլեցված խեցեղենին (Վանում նյութը հայտնաբերվել է լանջին թափված շերտից, որը կարող էր շփոթությունների տեղիք տալ): Ենթադրվում է, որ գունազարդ խեցեղենը արտադրվել է տեղական ցեղերի կողմից, իսկ ուրարտացիների նվաճման հետևանքով մղվել է երկրորդ պլան՝ իր տեղը զիջելով կարմիր փայլեցված խեցեղենին: Ուրարտուի անկումից հետո այս ցեղերի տեղաշարժերի հետևանքով գունազարդ խեցեղենը լայն տարածում է ստանում Հայկական լեռնաշխարհում⁵³: Գունազարդման առանձնահատկություններով (գազաքները դեպի ներքև ուղղած եռանկյունիներ, գուգահեռ գոտիներ, ալիքաձև և շրթալսաձև զարդապատկերներ) օյնոխոյաների զարդապատկերները բաղդատվում են հելլենիստական Հայաստանի գունազարդ խեցեղենի զարդապատկերների հետ: Իսկ ինչ վերաբերում է օյնոխոյաներից մեկի առյուծի զարդապատկերին, իհարկե վերջինս հանդիպում է ուրարտական որմնանկարչության մեջ⁵⁴, սակայն հենց նույն Պատնոցի հետուրարտական շերտից (թվագրվում է վաղ հայկական կամ ավելի շատ հելլենիստական դարաշրջանով), որից հավանաբար ծագում են վերոհիշյալ օյնոխոյաները, հայտնաբերվել է առյուծի պատկերով գունազարդ կենդանակերպ անոթ⁵⁵:

Տիպ II- 5-1, մեծ անոթի բեկոր, Արտաշատ⁵⁶, 12h քառակուսի, խոր. 2 մ, (աղյուսակ II, նկ.9) Ձևը դժվար է վերականգնել: Պատրաստված է լավ հունցված, փոքրինչ ավազախառնուրդով կավից: Պահպանված մասի բաց դեղնավուն մակերեսին, մուգ մազանակագույնով պատկերված են կենդանու, հավանաբար՝ ձիու ոտքեր: Մնացած մասը չի պահպանվել: Ոտքերից մեկը ամբողջական է, մյուսը՝ թերի, վերարտադրված են գծային եղանակով: Հաշվի են առնվել կենդանու ամատմիակական առանձնահատկությունները: Հստակ արտահայտված են ազդրը, ծունկը, թույլ սմբակը: Ունի թերևս փայլեցված մակերես: Թվագրվում է Ք.ծ.ա. II- I դդ.: Պեսք է նշել, որ ձիու զարդապատկերներ հանդիպում են Թեփե-Սիպլ Բ շերտի⁵⁷, ուշ փռուցիական խեցեղենի⁵⁸, Սամադոյի⁵⁹ գունազարդ անոթներում: Ավելացնենք, որ ձիու կենդանակերպ անոթներ հայտնաբերվել են Արմավիրից⁶⁰, Շիրակավանից⁶¹ և Բենիամինից⁶²:

Խումբ II-6- ի մեջ ներառված են այն զարդապատկերները, որոնք գտնվում են հայտնի նյութերում չունեն իրենց մոտավոր գուգահեռները:

Տիպ II- 6-1, կճուճի բեկոր, Դ-վին (աղյուսակ II, նկ.4)⁶³ Տափակ, հարթ հատակով, ուռուցիկ իրանով, կարճ վզով, դուրս հակված պսակով կճուճ է: Վարդագույն մակե-

⁵⁰ Б. П и о т р о в с к и й, Ванское Царство, М., 1959, стр. 108; Г. Турацян, О расписной керамике, стр. 271-272.

⁵¹ Г. Т у р а ц я н, նշվ. աշխ., էջ 271-272:

⁵² Ф. Т е р - М а р т и р о с о в, О происхождение расписной керамики гревней Армении, ИФЖ, 1974, 1, стр. 65.

⁵³ Ф. Т е р - М а р т и р о с о в, նշվ. աշխ., էջ 67:

⁵⁴ Կ. Հ ն վ հ ա ն ն ի ղ յ ա ն, Էրեբունիի որմնանկարները, Եր., 1975, աղ. 46:

⁵⁵ Б. Т у р а ц я н, Новые археологические атериалы, стр. 148.

⁵⁶ Կոնկլյուզիոն համարը՝ 1973111:

⁵⁷ N. M e d v e d s k a y a, K study on the chronologic parallels between giik geometrick tigre and Sialk B painted pottny "Jraniqa Antiqva, vol XXII, Gantt, 1986, p. 89-120, pl II-A, pl XII-2.

⁵⁸ P r a y o n F r I e d h e l m, Phrygische Plastik, Tübingen, 1987, d. Keramik Kunsthandel.

⁵⁹ Ю. Г а г о ш у г з е, Самагло I, Тбилиси, 1982, стр. 75.

⁶⁰ Գ. Տ ի ր ա ղ յ ա ն, նշվ. աշխ., էջ 61:

⁶¹ Ф. Т е р - М а р т и р о с о в, Раскопки поселения и некрополя античного Шуракавана, Ը-Հ կենտրոնի Գիտական աշխատություններ, Գյումրի, 1988, հ. 1, էջ 21-22:

⁶² Հ. Խ ա չ ա տ ր յ ա ն, նշվ. աշխ., տխտ. I, նկ. 5:

⁶³ Գ. Զ ն չ ա ղ յ ա ն, նշվ. աշխ., տխտ. XV-7, XXIII-8:

րեսին կարմիր գույնով նկարված են եղջերավոր կենդանիների (մեկը ոչ ամբողջական) ոճավորված պատկերներ: Թվագրվում է Բ.ժ.ա. II- I դդ.:

Խումբ II– 6–2, բեկոր, Արմավիր,(աղյուսակ II, նկ. 7)⁶⁴ Չևը չի վերականգնվում: Բեկորի մակերեսին պատկերված է ոճավորված կենդանի: Թվագրվում է Բ.ժ.ա. III- I դդ.:

Ինչ վերաբերում է քննվող նյութերի գունազարդման առանձնահատկություններին, ապա վերջիններս ներկայացված են թե՛ միագույն և թե՛ բազմագույն օրինակներով: Միագույն օրինակների դեպքում կարմիր դաշտի վրա նկարազարդումը կատարված է սևով, դարչնագույն դաշտի վրա՝ սև և կարմիր գույներով, դեղնավունի դեպքում՝ մուգ շագանակագույնով, վարդագույնի պարագայում՝ կարմիրով:

Բազմագույն գունազարդման ժամանակ օգտագործվել է բավականին հարուստ ներկայանակ: Դարչնագույն դաշտի վրա նախշազարդումը կատարված է սրճագույն և կարմիր, կարմիր և շագանակագույն, մուգ դարչնագույն և սև, կարմիր և սև գույներով: դեղին դաշտի վրա գունազարդումը կատարված է կարմիր և մուգ շագանակագույն, դարչնագույն և մոխրագույն, դարչնագույն և շագանակագույն երանգներով: Սպիտակ դաշտի գունազարդումը կատարված է սև և կարմիր գույներով:

Կենդանական զարդապատկերների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ սրանցից շատերը թե՛ թեմատիկ – հորինվածքային առումով, թե՛ պատկերազարդությամբ, ինչպես նաև գունազարդմամբ (կարմիր ֆոնի վրա սևով գունազարդում) նմանվում են միջին բրոնզիդարյան գունազարդ խեցեղենի զարդապատկերներին:

Վերոհիշյալ նմանությունները (երկրաչափական զարդապատկերների առումով) վաղուց նկատվել են գունազարդ խեցեղենի այլ ուսումնասիրողների կողմից: Վերջիններիս միջև ծագումնաբանական կապերի հարցում տեսակետները էապես տարբերվում են միմյանցից⁶⁵: Իհարկե, դժվար է ապացուցել այս երևույթների ուղղակի կապվածությունը, սակայն պատկերազարդությամբ Գեղամա լեռների ժայռապատկերներին նմանվող մի շարք զարդապատկերներ կարող են քննարկվող նյութերի տեղական խորը արմատների օգտին խոսել:

Կենդանական զարդապատկերներում նկատվող մյուս հետաքրքիր առանձնահատկությունը կենդանիների պատկերազարդության գծային եղանակն է: Նշենք, որ վերջինս հայտնի է դեռևս վաղ հայկական ժամանակաշրջանից⁶⁶: Շատ հնարավոր է, որ հելլենիստական ժամանակաշրջանում տեղի է ունեցել անցում՝ գծային փորագիր եղանակից դեպի գունազարդ գծային եղանակը: Ավելացնենք, որ կենդանիների պատկերազարդության գծային եղանակը ուշ փոյուզիական խեցեղենի, ինչպես նաև փոյուզիական խեցեղենի ավելի վաղ ձևերի տարածված միջոցներից մեկն էր⁶⁷: Շատ հնարավոր է, որ քննվող նյութերը ազդված լինեն ուշ փոյուզիական ձևերից, քանի որ նման երևույթ նկատվում է Սամադդոյի⁶⁸ համաժամանակյա գունազարդ խեցեղենում:

Ինչ վերաբերում է կենդանական զարդապատկերներով գունազարդ խեցեղենի ֆունկցիոնալ նշանակությանը, ապա հիմք ընդունելով Ֆորրերի և Արժիմբայի կողմից առաջադրված կենդանակերպ անոթների պաշտամունքային նշանակության մասին վարկածը, կարծիք է հայտնվել, որ վերջիններիս նման կենդանական զարդապատկերներով գունազարդ անոթները ևս ունեցել են պաշտամունքային նշանակություն⁶⁹: Ընդ որում, պատկերված կենդանիներից շատերը հին հավատալիքներում խորհրդանշել են տարբեր աստվածություններ: Մեր կարծիքով քննվող զարդապատկերների մի մասը կապված են եղել լուսնի, իսկ մյուս մասը՝ արևի պաշտամունքային ցիկլերի հետ: Հին

⁶⁴ Б. Т у р а ц я н, О расписной

, табл. III, 6.

⁶⁵ Б. Т у р а ц я н, *նշվ. աշխ.*; Ժ. Խաչատրյան, *Հայաստանում հայտնաբերված... էջ 259*: Փ. Թեբ–Մարտիրոսով, *նշվ. աշխ.*; Դ. Արակելյան, *Очерки по истории искусства древней Армении, Ер., 1976, стр. 71.*

⁶⁶ Ի. Կարապետյան, *Արմավիրի խեցեղազարդության մի նոր տարատեսակ, ԼՀԳ, Եր., 1973, 11, էջ 71, նկ. I; III/3:*

⁶⁷ Prayon Friedhelm, *Phrygische Plastik, Tubingen, 1987, d. Keramik Kunsthandel.*

⁶⁸ Ю. Гагошугзе, *Самагло I, Тбилиси, 1982, стр. 75.*

⁶⁹ Փ. Թեբ–Մարտիրոսով, *Керамика эллинистической Армении как исторический источник, рукопись кандидатской диссертации, Ер., 1984, стр. 45.*

հավատալիքներում պտղաբերությունը և, ընդհանրապես, կյանքը կախված են համարվել ջերմությունից և խոնավությունից: Ընդ որում ջերմությունը ճանաչվում էր, որպես արական նախասկզբ, իսկ խոնավությունը՝ իգական: Ջերմության աղբյուր համարվում էր արևը, իսկ խոնավությանը՝ լուսինը⁷⁰: Հայտնի է, որ կենդանիներից առյուծը, ձի⁷¹, ինչպես նաև թռչուններից ագռավը և աքաղաղը կապված են եղել արևի, իսկ եղջերուն, այծը, քարայծը⁷² և ջրային շատ թռչուններ՝ լուսնի պաշտամունքային ցիկլերի հետ: Ամենայն հավանականությամբ, քննվող նյութերի զարդապատկերների մի մասը կապված են եղել լուսնի պաշտամունքային ցիկլերի հետ (եղջերու (տիպ II-1-1, II-1-2, եղջերավոր կենդանիներ(տիպ I-2-3, II-6-1, այծեր (տիպ II-2-1, II-2-2), թռչուններ և ալիքաձև զարդապատկերներ⁷³, (տիպ I-2-7), սրտաձև զարդապատկերներ (կտեխս), որոնք կապված են կանացի նախասկզբի հետ (տիպ I-3-2, I-1-1, I-3-1), ջրային թռչուններ (տիպ I-2-3):

Վերոհիշյալ նյութերի մյուս մասն էլ խորհրդանշում է արևի պաշտամունքային ցիկլերը (առյուծ(տիպ II-3-1 ձի(տիպ II-5-1), աստղազարդի շուրջ պատկերված թռչններ (տիպ I-2-6, I-2-5, ինչպես նաև տիպ I-2-1(զարդապատկերի վերականգնման դեպքում կատարվի աստղազարդի շուրջ պատկերված թռչններամ):

Ինչ վերաբերում է կենդանական զարդապատկերների պաշտամունքային տարրերին, ապա ուսումնասիրողների կարծիքով պատկերագրության ժամանակ ընդգծվել են դրանց սրբազան համարվող կետերը: Այդպիսիք են համարվել կենդանիների եղջյուրների և սրանց միջև ընկած տարածքի, ինչպես նաև մեջքի հատվածները: Այս երևույթը նկատվում է նաև վերոհիշյալ զարդապատկերների պատկերագրության մեջ. աստիճանաձև եղջյուրների պատկերագրություն , քարայծի մեջքից անող բուսազարդ, որոնք կապված են եղել մեռնող և հարություն առնող լուսնի զաղափարի հետ⁷⁴:

Ամփոփելով կարող ենք փաստել, որ Հայաստանի հելլենիստական ժամանակաշրջանի կենդանական զարդապատկերներով գունազարդ խեցեղենը արժեքավոր է ոչ միայն գեղարվեստական տեսանկյունից: Վերոհիշյալ ժամանակաշրջանի հոգևոր և նյութական մշակույթի ուսումնասիրման բնագավառում այն կարող է ունենալ աղբյուրազիտական մեծ նշանակություն:

ЗООМОРФНЫЕ ОРНАМЕНТЫ РАСПИСНОЙ КЕРАМИКИ ЭЛЛИНИСТИЧЕСКОЙ АРМЕНИИ

Резюме

А. Нахшарян

Зооморфные орнаменты расписной керамики эллинистической Армении практически не были изучены. В статье дана попытка классификации зооморфных орнаментов расписной керамики. Рассмотрены некоторые особенности росписи, взаимосвязь геометрических и растительных орнаментов с зооморфными. Выяснены некоторые вопросы функционального назначения расписной керамики с зооморфным орнаментом.

⁷⁰ Ա. Արաքեղյան, *Очерки о*, стр. 48.

⁷¹ Նույնը:

⁷² Նույնը:

⁷³ Ա. Գեմիթյան, *Կենդանակերպ պատկերների սրբազան համարվող կետերի մասին, Երիտասարդ գիտնականների կոնֆերանս՝ նվիրված Վ. Լենինի ծննդյան 110 ամյակին, գեղարվեստների թեզիսներ*, Եր., 1980, էջ 39:

⁷⁴ Նույնը: